

Mehmet DİNÇ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Mardin Artuklu Üniversitesi, Organize Sanayi Bölgesi Meslek Yüksekokulu, Elektrik ve Enerji Bölümü, Mardin, Türkiye.

Department of Electrical and Energy, Organized Industrial Zone Vocational School, Mardin Artuklu University, Mardin, Türkiye.

mehmetdinc@artuklu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received 01.08.2025
Revizyon/Revision 28.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted 08.11.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 15.01.2026

Atıf

Dinç, M. (2026). Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi Dörtlemesinde Mekânın Yeniden Üretimi. *Turcology Research*, 85, 19-30.

Cite this article

Dinç, M. (2026). The Reproduction of Space in Yaşar Kemal's Bir Ada Hikâyesi Tetralogy. *Turcology Research*, 85, 19-30.

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi* Dörtlemesinde Mekânın Yeniden Üretimi

The Reproduction of Space in Yaşar Kemal's *Bir Ada Hikâyesi* Tetralogy

Öz

Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi* dörtlemesi, Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan nüfus mübadelesinin toplumsal sonuçlarını ve mekânsal yansımalarını ele alan bir eserdir. Bu çalışma eserlerden yola çıkarak zorunlu göç olgusunun bireyler ve halklar üzerindeki etkilerini mikro ölçekte incelemeyi amaç edinir. Bu bağlamda Karınca Adası mekânsal bir inceleme alanı olarak değerlendirilir. Çalışmanın kapsamını nehir romanlar şeklinde yazılan *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca'nın Su İçtiği*, *Tanyeri Horozları* ve *Çıplak Ada Çıplak Deniz* adlı eserler oluşturur. Araştırma metin çözümlemesine dayalı nitel bir yöntemle yürütülmüş; romanlarda yer alan anlatılar, mekânın yeniden inşası, mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü, nüfus hareketleri ve gündelik yaşam pratikleri bağlamında yorumlayıcı bir bakış açısıyla yapılmıştır. Karınca Adası, mübadele sürecinin yarattığı kırılmaları somutlaştıran bir temsil mekânı olarak ele alınır. Romanlar incelendiğinde Rum nüfusun adayı terk etmesinin ardından Karınca Adası bir süre ıssız kalır. Bir zamandan sonra gelen göçmenlerle birlikte adanın yeniden iskân edilmesi sağlanır. Taşınmaz malların mülkiyetinin hazineye devredilmesi ve tapular aracılığıyla yeni yerleşimcilere dağıtılması, adadaki yeni toplumsal düzenin kuruluş aşamasını oluşturur. Nüfusun artmasıyla birlikte sağlık, eğitim ve ticaret gibi kamusal ihtiyaçlar ortaya çıkar; doktor muayenahaneleri açılır, dükkânlar kurulur ve okul binası yeniden işlevsel hale getirilir. Öte yandan tarımsal üretimin kolektif bir biçimde değerlendirilmesi, adada dayanışmaya dayalı bir ekonomik yapının oluşumunu sağlar. Serinin son romanı *Çıplak Ada Çıplak Deniz*'de evliliklerin başlamasıyla birlikte adada kalıcı bir toplumsal yaşam tesis edilir. Böylece mekânsal adlandırmalar ve gündelik pratikler yeni yerleşimcilerin algılarına göre yeniden şekillenir. Bir Ada Hikâyesi dörtlemesi, mübadele sürecinin yerel ölçekte yarattığı toplumsal, kültürel ve mekânsal dönüşümünü görünür kılmakta; yeni bir yaşam üretilirken geçmişe ait kolektif hafızanın giderek silinmesini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, mübadele, mekân, roman, üretim

Abstract

Yaşar Kemal's tetralogy *Bir Ada Hikâyesi* (An Island's Story) explores the social consequences and spatial implications of the population exchange between Türkiye and Greece. This study aims to examine, on a micro level, the effects of forced migration on individuals and communities through these novels. In this context, Karınca Island is considered as a spatial site of analysis. The scope of the study comprises the novels written as a novel cycle: *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca'nın Su İçtiği*, *Tanyeri Horozları*, and *Çıplak Ada Çıplak Deniz*. The research employs a qualitative method based on textual analysis. The narratives in the novels are interpreted through a hermeneutic approach within the framework of the reconstruction of space, the transformation of property relations, population movements, and everyday life practices. Karınca Island is examined as a representational space that embodies the ruptures created by the population exchange process. An analysis of the novels shows that following the departure of the Greek population, Karınca Island remains deserted for a period of time. Later, the arrival of migrants enables the resettlement of the island. The transfer of immovable properties to the state treasury and their redistribution to new settlers through title deeds constitute the initial stage in the establishment of a new social order on the island. As the population increases, public needs such as healthcare, education, and commerce emerge; medical practices are opened, shops are established, and the school building is put back into use. Moreover, the collective organization of agricultural production leads to the formation of a solidarity-based economic structure on the island. In the final novel of the series, *Çıplak Ada Çıplak Deniz*, the beginning of marriages establishes a permanent social life on the island. Consequently spatial naming practices and everyday routines are reshaped in accordance with the perceptions of the new settlers. The tetralogy makes visible the social, cultural, and spatial transformations brought about by the population exchange at the local level, revealing how the collective memory of the past gradually fades as a new life is constructed.

Keywords: Yaşar Kemal, population exchange, space, novel, production

Giriş

Mekân kendisini inşa eden bireylerin tecrübelerinin tezahürüdür. Mekânın işlevine özgü tanımlarla ifade edilmesi aynı zamanda insanın birey olarak varolmasına imkân sunar. Bundan dolayı hayallerin, umutların ve geleceğin gerçekleşmesinde önemli rol oynar. Denilebilir ki mekân soyut olduğu kadar somut anlamda da insanın dünyasına önemli etkilerde bulunur. Bireysel ve toplumsal hafızanın oluşmasını sağladığı gibi kimliğin inşasında da yeri doldurulamaz bir niteliğe sahiptir. “Mekânsal aidiyet birey için önemli bir kimlik tanımlamasıdır” (Asiliskender, 2004, s. 86).

Mekân kendisini yaşattığı gibi içinde birçok canlı ve nesnenin yaşamasına olanak sağlar. Mekâna bu yönüyle bakıldığında insanların, nesnelerin, canlıların kökenini anlamada önemli başvuru kaynaklarından biri olduğu görülür. Mevsimsel şartlar, iklimsel koşullar, toprak yapısı, bitki örtüsü gibi doğa olayları da mekânın nesneler ve varlıklar üzerindeki algısını anlamlandıran başka faktörlerdir.

Bu varlıklar içinde mekân ile ilişki bağlamında yeri doldurulamaz canlılardan biri insandır. Bir mekânda doğup büyüyen insan, orada türdeşleriyle beraber birçok somut ve soyut değer kuşanır. Bundan dolayı mekân toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, inançsal ve yaşamsal biçimlerini tarif etmede önemli rol oynar. “Mekân, olayın meydana geldiği yer, insanların içinde yaşadıkları, kendilerini tanıdıkları alandır” (Narlı, 2002, s. 98).

Aynı mekânı paylaşan insanların çoğu ortak değerler etrafında kenetlenirler. Yaşamsal birikimleri kuşaktan kuşağa aktarılır. Bundan dolayı mekânın sahiplik duygusu üzerinde yaşayanlar tarafından geleceğe aktarılan değerler sistemi olduğu da söylenebilir. “Mekân yaşamsal deneyimler, hayata verilen anlam ve değer dizgeleriyle ilintilidir” (Kanter, 2017, s. 103). Mekân aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkinin üretilmesine ve bunun etkisiyle yeniden üretilen toplumsal bağlara katkı sağlar. Aynı kökenden gelen insanlara ev sahipliği yapmasındaki önemli faktörlerden biri de budur. Öyleyse mekân bütünlük bir hafızanın inşasına katkı sunan ve kökensel aidiyetin olduğu yer olarak da tarif edilebilir. “Mekân bireyin çevresinde bireye ait olan şeyler; geçmiş, gelecek ve şu anı kapsayan maddi çerçeve olarak açıklanmaktadır” (Assmann, 2015, s. 47). İçinde yaşayan insanlar kadar onu sonradan tanıyınlar ya da geçmişe bakıp anımsayanlar için de bağlayıcı önem taşır.

Mekânın aidiyet duygusunu güçlendiren birçok etken ortadayken bazen olağan dışı koşullardan dolayı terk edilmek zorunda kalınan yere dönüşür. Toplumsal olaylar, savaşlar, sosyal ve ekonomik şartlar insanların yaşadıkları yerlerden göç etmelerine neden olur. “Göç, insanların yaşamlarının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere bir yerden diğerine yerleşmek şartıyla yaptığı coğrafi yer değiştirme olarak anlamlandırılır” (Akkayan, 1979, s. 21). Yer değişim nedenlerinin içinde belki de en trajik olanı savaşlardan kaynaklanan göçlerdir. Bu tür yer değişimlerin başlamasıyla taşınmaz varlıklar geride bırakılır. Sosyal çevre dağılır. Ruhlar parçalanır. Hayatlar korku ve kaygı ekseninde kestirilemez bir serüvene sürüklenir. İnsan iradesinin dışında yaşanan bu tür yer değişimlere güdümlü göç denmektedir. “Güdümlü göç devletlerin sosyal, ekonomik, güvenlik gerekçeleriyle birtakım kararları hayata geçirmelerinden kaynaklı oluşan nüfus hareketliliğidir” (Akkayan, 1979, ss. 23-24). Zorunlu göçler çoğu kez geri dönüşsüz yer değişimlerdir. Köklerinden koparılan insanlar gidilen yerlerde bir süre yurtsuzluk psikolojisine kapılırlar. Ruhlarının parçalanışının yanı sıra dış çevreyle de çatışma hali yaşarlar. Bu nedenle başlarda mekânla ilişki kurmakta zorluk çekerler.

Yurtsuzluk itkisi ruhsal çöküntüye neden olsa da hayat devam eder. Üstelik yeni koşullar tam tersi yönde bir telaşın oluşmasına neden olur. Geline yerde mekânı sahiplenme ve oraya tutunma refleksi ön plana çıkar. Duyguda oluşan bu reaksiyondan dolayı yeni bir motivasyon edinilir. Böylece mekân yeni yerleşimcilere kültürel, inançsal ve sosyal bağlamda inşa imkânı sunarken, aynı mekânı terk etmek zorunda kalanların geride bıraktıkları değer yargılarının zayıflamasına, bazen de yok olmasına neden olur. Başka bir deyişle bu tür durumlarda yeni bir mekânsal bellek oluşurken eskiye dair hafıza giderek silikleşir.

Göçmenlerin yeni yaşam alanlarına adaptasyon süreçleri tamamlandığında iyi bir yaşam sürme arzusu ontojik kaygılarının önüne geçer. Bu nedenle mekân soyut manada yeni yerleşimcilerin değer yargılarına göre yeniden şekillenir. Mesken haline getirilen yer kültürel, inançsal ve geleneksel ritüellerle yeniden örüntülenir. Göçmenler imkânları çoğaltmak için mekânın temel nesnelerini kendilerine uygun hale getirmenin mücadelesini verirler. Bundan dolayı mekân bir kez daha yeni bir üretim alanına dönüşür. “Mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil eder” (Urry, 1999, s. 42). Göçmenlerin geride bıraktıkları mekânlar, unutulmayan bir geçmişin yaşanan yerleri olsa da hayatın devam ediyor olması yeni üretimleri gerekli kılar.

Terk edilen ya da yeni yerleşim alanlarına dair yaşanan insani durumlar birçok bilim dalının konusu olduğu gibi edebiyatın da ilgi alanına girer. İnsan ilişkilerini, çevreyle etkileşimlerini ve ruhundaki değişimleri merkeze alan edebiyat çoğu kez yaralı benlikleri sanatın alanına taşır. Dolayısıyla göçlerden kaynaklı parçalanmış ruhları işlemesi kaçınılmaz hale gelir. “Toplumsal-siyasal boyutu olduğu gibi bireysel boyutu da bir o kadar önemli olan göç olgusunun edebiyatta dillendirilmemiş olması düşünülemez” (Aytaç, 2012, s. 17). Başta roman olmak üzere göçten kaynaklı karşılaşılan zorluklar, yaşanan üzüntüler, acılar, uyum sorunu, adaptasyon gibi süreçler ve durumlar kurmaca dünyasına taşınır. Bu bağlamda edebiyat, öncelikli kimlik ve yabancılaşma olmak üzere göçlerin neden olduğu olayları anlatma sorumluluğu taşır. “Göçmenlerin sosyal hareketlilikleri

neticesinde ev, iş, eğitim, kimlik ve yabancılaşma gibi sorunları edebiyatın konusuna dönüştür" (Cengiz, 2010, s. 190).

Bireylerin mekânla ilişkisi edebiyatın insan ile ilişkisine de yansır. Edebiyatın türlerinden biri olan roman aynı zamanda bireyin içine bakma suretiyle ruhunda açılan onulmaz yaraları ifade etmenin aracıdır. "Roman insanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî tür"dür" (TDK, 2022, aktaran: Kaptan, 2022, s. 393). Böylece bazı yazarlar, sınırsız duygu dünyasını kapsayan roman aracılığıyla, yerlerinden edilen insanlarla empati kurulmasını sağlar. Göç ve sonrasında yaşanan zorlukları gözler önüne sererler.

Göçlerle ilgili insani durumları edebiyatın sorumluluk alanına taşıyan yazarlardan biri de Yaşar Kemal'dir. Yazar, Bir Ada Hikâyesi dörtlemesinde, edebiyatı tarihsel olana yaklaştıtır. Roman malzemesinin genel hatlarını yaşanan olaylardan alır. "Her bireyin kendi geçmişine dair öznel deneyimlere sahip olduğu gerçeği, Yaşar Kemal'in tarih malzemesini ele alma tarzını biçimlendirmiştir. Yazar, şahısların bireysel deneyimleriyle geçmiş yaşama biçimlerine odaklanır. Şahısların geçmiş algılayış biçimini yaralı benliklerinin birer parçası olarak görmektedir" (Önder, 2018, s. 604). Böylece yazar rakamlarla ve kabataslak tespitlerle izah edilmek istenen büyük-zorunlu- göç hareketlerinin etkilerini göstermek için insanın duygularında ve mekânda yaşanan değişimleri yer yer dramatik yer yer de umut vaat eden duygulara yer verir.

Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi dörtlemesi Karınca Adası'nda geçer. Dörtlemenin ana teması savaşın her türlü yıkımını anlatma üzerine kuruludur. "Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi adlı yapıtında, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kendilerine danışılmadan mübadeleye tabi tutulan insanların dramlarının yanı sıra Anadolu'da savaşın olumsuz etkilediği halkların yaşamları anlatılır" (Şeker, 2020, s. 213).

Romanların katmanları arasında adaya yerleşen şahısların başından geçenler anlatılır. Bazı bölümlerde ise halk masallarına yer verilir. Mübadeleye tabi tutulan halkların geride bıraktıkları hayatlar, yüzleşmek zorunda kaldıkları gerçekler, yabancılaşma, uyum sorunu ve adaptasyon süreçleri ise romanın arka planında kendi mecrasında ilerler.

Dörtlemenin ilk romanı Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana'da Karınca Adası'nda yaşayan Rumlar adayı terk etmek zorunda kalırlar. Bunun nedeni de Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan antlaşmadır. "1923'te Türk ulusalcılığı üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti mübadele ile 1.5 milyon civarında Rum'u Yunanistan'a gönderirken, 500 bin civarı Müslüman Türk'ü de Anadolu'ya getirmiştir" (Bilgi, 2019, s. 126). Yaşanan bu büyük yer değişimine mübadele denmektedir. Mübadeleye tabi tutulan göçmenlerin yer değişim süreçleri yasalarla tanımlanır. "Hukuksal boyutu, coğrafyası, zaman aralığı, göç yolları ve araçları, taşınmazların durumu gibi meselelerin belirli esaslara oturtulmuş şekilde uygulandığı ve kurallar çerçevesinde hayata geçirilen zorunlu kitle hareketine mübadele denir" (Sepetçioğlu, 2014, s. 54).

Karınca Adası'yla ilgili tasarılar mekânın yeniden yaşanacak hale gelmesini zorunlu kılar. Rumların gidişyle boşalan ada zaman içinde Türk göçmenlere ev sahipliği yapar. Yeni yerleşimciler için her şey yeniden başlar. Adanın ana karaya ulaşımının kısıtlı olması göçmenlerin birbirlerinden güç ve destek almalarına neden olur. Böylece romanın mekânı, olayların geçtiği yer olmanın yanı sıra değişimin ve yeniden üretimin alanına dönüşür. Adanın yeni sakinlerinin sosyal, inançsal ve kültürel aidiyetlerinin mekânı terk etmek zorunda kalan yerleşimcilerden farklı olması yeni üretimin ayrıksı özellik göstermesinde belirleyici rol oynar. Karınca Adası yeni ihtiyaçlar, zorunluklar ve toplumsal bakış açısına göre şekillenir. Homojen bir kültürden gelen ada sakinlerinin bireysel ve toplumsal aidiyetleri zaman içinde mekâna yansır. Yerleşmeler bittiğinde ve eskiye göre farklı bir sosyal yaşam başladığında insan mekân arasındaki ilişki farklı bir kimlik kazanır. "Mekânsal yaşam biçimleri tanımlarını sınıf, cinsiyet, etnik grup, ırk temelindeki toplumsal ilişkilerden alırlar" (Harvey, 2012, s. 251).

Tarihi bir roman olarak da okunabilecek Bir Ada Hikâyesi dörtlemesinde halklar yer değiştirirken başta taşınmaz mallar olmak üzere birçok varlıklar geride kalır. Bu durumun yanı sıra daha vahim olanı ise insanların psikolojilerinde yaşanan yıkımlardır. Yerlerinden edinen insanların bedenleri mekânları terk etse de ruhları uzun bir süre oralara bağlı kalır. Yeni yerleşim alanlarına uyum sağlamakta zorluk yaşarlar. "Göçlerde, yeni yerleşim birimine hazırlıksız ve birikimsiz gelmek zorunda kalan göçmenlerin sosyal uyumu ve bütünleşmesi çok daha zor olabilmektedir" (Tümtaş ve Ergün, 2016, s. 1348).

Dörtlemenin ilk romanı olan Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana başlarken zorunlu göçün insan ruhuna yaşattığı yıkımı gözler önüne sermek için adayı terk etmek zorunda kalan Rumlarla empati kurulur. Rumlar göçe tabi tutulduklarına inanmak istemezler. Çünkü Karınca Adası etleri, kemikleri ve derileri kadar varoluşlarının bütünleyici ögesidir. Onlara göre bu işte bir yanlışlık vardır. Alınan karardan vaz geçileceğini umut ederler. Bu umudun beklentisi içine girerler. Fakat diledikleri durum hiçbir zaman gerçekleşmez. Vaziyet böyle olunca yeni ikamet yerlerine gitmekten başka seçenekleri kalmaz. Bu bekleyişler ya da tükenişler karşı taraf için de geçerlidir. Ecdatlarından beri Yunanistan'ı mesken edinmiş Türkler de yerlerinden edilmek istemezler. Son ana kadar kararın bozulmasını beklerler. Fakat devletler karşılıklı karar almış, imzalar atılmıştır. Bundan dolayı Türklere de anavatan olarak kabul ettikleri Yunanistan'ın şehir, kasaba ve köylerinden Türkiye'ye göç etmekten başka seçenek bırakılmaz.

Karınca Adası El Değiştirirken

Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi dörtlemesinde sadece mübadele kapsamına alınanlar yer değiştirmez. Kurtuluş savaşında köylerini kaybeden, yakınlarını yitiren, geriye dönüp de ailelerini bulamayan Anadolu halkları da büyük yer değişiminden paylarına düşeni alırlar. Anadolu içinde yer değiştirenler daha iyi bir yaşam ararken, "Türklerin "mübadele", Yunanların ise "andalayı" (Tan, 2013, s. 332) dedikleri yer değişikliği ise isteğe bağlı olmayan ve demografik yapıyı büyük ölçüde etkileyen bir göçtür.

Petersen, göçleri genel hatları ile dört gruba ayırır. "İlkel göç, zorlama ile yapılan göç, serbest göç ve kitlesel göç" (Yalçın, 2004, s. 16). Bu tanımlardan yola çıkarak Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan antlaşmanın, Petersen'in göç tanımından ikincisi ile örtüştüğü söylenebilir. İnsanlar kendi rızaları dışında olsa da iki ülke arasında "takas" edilirler.

Bir Ada Hikâyesi serisinin ilk romanı Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana başlarken, Karınca Adası'nda yaşayan Rumların zorunlu göçe tabi tutulmadan önceki son zamanları romanda bir anlatım yöntemi olan geriye dönüş tekniğinden yararlanarak aktarılır. "Romanda yer alan her şeyin; insanın, çevrenin, zamanın, eşya ve düşüncenin... bir mazisi vardır. Romancı, bu elemanlara ruh ve can vermek için fırsat buldukça geriye döner" (Tekin, 2020, s. 244).

Karınca Adalılar yüz yıllardır yaşadıkları topraklardan koparılmayı kabullenmezler. Mübadele sürecinin işletileceği ana kadar pasif direniş sergilerler. Hiçbir zaman adalarından gitmeyeceklermiş gibi yaşamın olağan akışı içinde kalırlar. Sebze fideleri ekerler, üzüm bağlarını tımar ederler. Adanın en güzel yerlerine bal kovanları yerleştirirler. Tepelere kurulu rüzgâr değirmenlerinden etrafa dövülmüş buğday kokuları yayılır. Fakat tüm iyi niyetli düşüncelere rağmen yaklaşmakta olan yıkıcı gerçeği değiştiremezler. Duygusal reflekslerine sinen direniş ruhu yasaların duvarlarına çarpar. İnsanlar öfkeli ve korkmuş halde yaşanacak olanlarla yüz yüze kalırlar. Adaya gelen bir yüzbaşı ve beraberindeki askerler mübadele kararını tebliğ ederler. "Şimdi siz mübadeleye tabi kılındınız. Yani siz buradan Yunanistan'a gidecek, oraya yerleşecek, oradakiler buraya gelecek, buraya yerleşecekler" (Kemal, 1998, s. 73). Askerler iskelede topladıkları insanları teknelerle İzmir'e, oradan da Yunanistan'a gönderirler. Gidenler durumu kabullenemezler. En yakın zamanda bir yolunu bulup döneceklerine dair inançlarını korurlar. Bu nedenle evler, eşyalar, bostanlar, bağ, bahçe ve tarlalar olduğu gibi bırakılır. Geride on yedi köşk, küçük evler hariç kırık dokuz iki, üç katlı ev ve on yedi dükkân kalır. Adanın denizindeki balıklar da geride kalan başka bir zenginliktir. Fakat gelinen noktada bir daha dönmeleri imkânsıza yakındır. "Hükümetlerin izni olmadıkça mübadillerin hiçbirisi terk ettikleri memleketlerine dönemeyeceklerdir." (Tevfik, 2014, s. 49). Onlar belirsiz bir geleceğe doğru giderken Karınca Adası'ndaki taşınmazların mülkiyet hakkı devlete geçer.

Karınca Adası'nı terk etmeyen tek kişi Vasili'dir. Kaçak duruma düştüğü için gün boyu adadaki koyaklarda, mağaralarda, ormanda saklanır. Geceleri köye döner. Canının istediği evlerden birinde uyur. Vasili'nin Karınca Adası'nda yalnız yaşaması bir süre devam eder. Bunun başlıca nedenlerinden biri görücüye gelen yeni yerleşimcilerin adayı beğenmemeleridir. Bir yanda yüzyıllardır yaşadıkları adadan ayrıldıkları için gözü yaşlı Rumlar, öte yanda ıssız, umut kırıcı ve uzak buldukları aynı adaya yerleşmek istemeyen Türklerin tutumu orta vadede ironik bir durum oluşturur. Fakat bu düşünce zaman içinde değişime uğrar. Önceleri adaya yerleşimler çok ağır olsa da zaman ilerledikçe hızlanır. Ada nüfusu belli bir doyuma ulaştığında, mekânın yeniden üretimi birçok yönden büyük bir aşama kaydeder.

Evlerin Yeniden Üretimi

Serinin ilk kitabı Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana romanı başlarken adada Vasili'den başka kimse bulunmaz. Terk edilişin hüznü köşkler, iki katlı, tek katlı evler, köy çeşmesi gibi taşınmazların üzerinde asılı kalmıştır. Fakat bu ıssızlık durumu bir süreden sonra sona erer. Ada yeni yerleşimcilere ev sahipliği yapar. Karınca Adası'na ilk yerleşen Poyraz Musa (Abbas) olur. Tekneden indiği gibi adanın meydanına gelir. "Birkaç adım attıktan sonra döndü, alandaki üç ulu çınar ağacına baktı, çınarlar tomurcuğa durmuştu" (Kemal, 1998, s. 8). Anlatıcı Poyraz Musa'nın izlenimlerinden yararlanarak evlerin dizilim şeklini verir. "Güneye denizin kıyısına sıra sıra dizilmiş, iki katlı evlerin önünden son eve kadar yürüdü, oradan doğuya döndü, orada da evler iki katlı yan yana dizilmiş tahta evlerdi. Ardından köyün içine yürüdü, hepsi tahta evlerdi, çoğu pekmez rengine, bir kısmı da sarıya, mora, patlıcan rengine, maviye aka boyanmıştı. Denizin kıyısına sıralanmış evlerin hepsinin de rengi silme, aktı. Adadaki üç yel değirmeninin de rengi apaktı" (Kemal, 1998, s. 8).

Poyraz Musa artık kimsenin yaşamadığı evlere gelişi güzel girip çıkar. Evlerin düzenli oluşları, içlerinin toz barındırmamasını ve çoğu taşınır eşyanın yerli yerinde duruyor olmasını doğaüstü güçlerin kendisine oynadığı bir oyun gibi görür. Gece geç saatlere kadar denizin kıyısında oturmayı tercih eder. Uyku bastığında evlerden birine gider. Böylece Poyraz Musa, Karınca Adası'nda ev denen kapalı mekânın yeniden üretimini ilk başlatan kişi olur. "En uçtaki eve gitti. İçeriye girdi. İçerisi daha reğine kokuyordu. Yatağını ocaklığın sağ yanına serdi" (Kemal, 1998, s. 14).

Poyraz Musa ertesi sabah deniz kıyısına gider. Teknede sakladığı yiyeceklerle adadaki ilk kahvaltıyı yapar. İçme suyu ararken çeşmeyi fark eder. "Arkasını dönünce alandaki, üç çınarın tam ortasına oturtulmuş çeşmeyi gördü" (Kemal, 1998, s. 11).

Çeşmenin üzerinde yarı yarıya silinmiş bir kabartma resim vardır. “Hiçbir yazıya benzetmediği, resmin altına oyulmuş eciş bücüş yazılar barındırır” (Kemal, 1998, s. 12). Rumlardan geriye kalan işaretler, simgeler, değerler adaya yeni yerleşenlerin önemsemedikleri ayrıntılara dönüşür.

Poyraz Musa yerleştiği evin tapusunu almak için kasabaya gider. Mal Müdürü Abdülvahap Bey’in makamına çıkar. Cüzi bir para karşılığında hazineye devredilen evi adına geçirir. “Çorbacı Manolis’in evidir. Münasiptir efendim, en güzel evi seçmişler zatiîlileri. Bahçesi de büyüktür. Var, üç bin arşın murabba” (Kemal, 1998, s. 26). Poyraz Musa ev ile birlikte adada bulunan bir değirmeni de adına geçirir. Ev için gerekli eşyaları kasabadan temin eder. “Yüzbaşı o kadar şey almıştı ki iskelenin üstü dolmuştu” (Kemal, 1998, s. 136). Poyraz Musa, İslami inanç dairesinden gelen bir insandır. Böylece mekânın yeni üretim şeklinin içinde inançsal işaretler mekânın yeni algısına katkı sunar. “Bir mekânda donatım elemanlarının düzenlenişi, nitelik, yoğunluk ve görünümleri mekân algılamasında etken olurlar” (Altan, 1993, s. 6). Anlatıcı, Poyraz Musa’nın ev eşyalarını yeniden düzenleme şeklini eve gizlice giren Vasili’nin gözlemleriyle aktarır.

Kenarları işlemeli patiska yüzlü bir yastık, işlemeli mavi bir yorgan düzgün yapılmış, mavisini ak duvara vuruyor, bütün odayı doldurmuşçasına duruyordu. Karşı duvarda üç resim asılmıştı. Birincisi çangal bıyıklı, gözlerini sonuna kadar koskocaman ayırmış, kırk yaşlarında gösteren bir kişi, insanı korkutan azgın suratlı... İkinci resim dingin, sevecen bakışlı, beyaz başörtülü yumuşak yüzlü bir kadın (Kemal, 1998, s. 150).

Beyaz başörtülü kadın portresi, mekânın inançsal değişimine göndermede bulunur. Bu ayrıntı Vasili’nin daha önce adada kendi kültür dairesi içinde tanık olmadığı bir durumdur. Vasili’nin duyguları tercüme edildiğinde mekânın yeniden üretimi insanın kendi evine yabancılaşması olarak da okunur. Anlatıcı, Poyraz Musa’nın ev eşyası tercihini anlatırken Vasili’nin gözlemlerinden yararlanmaya devam eder. “Doğu Anadolu’da bir Kürt Beyinin konağında böyle, tam buna benzer, dünyada eşi menendi olmayan halılar görmüştü” (Kemal, 1998, s. 150).

Vasili ilk başlarda göçmenlerin taşınmazlara konacak olmalarını kabullenemez. Adaya yerleşecek ilk kişiyi öldürmeyi tasarlar. Adaya yerleşen ilk kişi Poyraz Musa olunca da onu takibe alır.

Serinin ilk kitabı Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana’da mekân iki şahıs üzerinden uzun bir süre yeni ile eskinin alan kapma mücadelesine dönüşür. Vasili, Poyraz Musa’yı öldürmeyi tasarlarken tersi bir gelişme yaşanır. Denizin dalgalı olduğu bir günde kayığı alabora olan Poyraz Musa’nın hayatını kurtarır. Geline nokta birinin ötekini öldürme iradesi ortadan kalkar. Böylece mekânın yeniden üretiminin önündeki Vasili engeli çözülmüş olur. Vasili ile Poyraz Musa yakın arkadaş olurlar. Poyraz Musa’nın referansıyla doğum yeri İstanbul olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yapılır. Lozan’da yapılan antlaşmaya göre İstanbul Rumları mübadele dışı tutulurlar. “Lozan’da İsmet Paşa, Montagna, Lord Curzon İstanbul Rumlarının mübadele harici kalmalarını prensip olarak kabul ettiler” (Çulha, 2019, s.178). Vasili kimliğine kavuşunca kendini değerli hisseder. Böylece adada yaşanan değişimlerin gerçekliğini kabullenir. O andan itibaren Poyraz Musa’nın sözünden dışarı çıkmaz. Karınca Adası’na gelen yeni yerleşimcilere yardımcı olur.

Poyraz Musa’nın adaya yerleşmesinden sonra yeni göçmenler gelir. Bunlar Şeyhmus Ağa ve eşi Şerife Hatun’dur. Vasili, yeni yerleşimcileri iskelede karşılar. Tapusunu kasabadan aldıkları evi bulmalarına yardımcı olur.

Şeyhmus Ağa ve Şerife Hatun’un eşya tercihleri kültürel bağlamda mekânın yeninden üretimine katkı sunar. Anlatıcı evin içini Poyraz Musa’nın izlenimleriyle aktarır. “Evin içi güzel, o kadar temiz, o kadar düzgündü ki, Şerife Hatunla Şeyhmus Ağa saygısı arttı. Evin salonunu kaplayacak kadar büyük bir kilim serilmişti” (Kemal, 2013, s. 322). Yerleşimcilerin benimsedikleri eşyalar evlerdeki yeni yaşam biçiminin kültürel özelliklerine göndermede bulunur.

Evlerin yeniden tapulanması Karınca Adası’nın eski sakinlerinden Vasili’yi de etkiler. Mübadeleden dolayı onun da malları hazineye devredilir. Dolayısıyla eskiye dair hiçbir taşınmaz ona ait değildir. Bu nedenle mekânsal üretime ayak uydurmak zorunda kalır. Poyraz Musa, Vasili’nin yeni bir ev edinmesine yardımcı olur. “Sana o resimli evi alacağız. Bir de yatak, koltuklar, aynalar, bir eve ne gerekirse hepsini alacağız” (Kemal, 1998, s. 282). Vasili, Poyraz Musa’nın desteğiyle evin yanı sıra adadaki başka bir değirmenin tapusunu adına geçirir.

Adaya ilk yerleşenlerden biri de Kadri Kaptan’dır. Issız, sessiz evlerden birini tercih eder. Böylece Vasili’ye komşu olur. Kadri Kaptan’ın yerleştiği evin eski sahibi Ketî Sotiri’dir. “Ev iki katlıydı. Patlıcan moruna boyanmıştı. Önündeki ve arkasındaki büyücek bahçesinde türlü türlü çiçekler açmış, ortalık, arıları, kelekleri, çiçekleriyle bir ışıltıda, bir renk cümbüşündeydi” (Kemal, 1998, s. 292).

Kadri Kaptan, annesi Melek Hanım’la birlikte adaya yerleşir. Adaya taşıdıkları eşyaların arasındaki bir resimde “dalgalanan ay yıldızlı büyük bayrağın altında General Trikopolis Mustafa Kemal Paşa’ya kılıcını teslim ediyordu” (Kemal, 1998, s. 304). Bu tablo mekânın iktidar bağlamında yeniden üretim şeklini imleyen somut örneklerden birini oluşturur.

Serinin ilk kitabı olan Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana’da dışarıdan gelip de adaya yerleşenler Poyraz Musa, Şeyhmus Ağa, Şerife Hatun, Kadri Kaptan ve Melek Hanım’dır. Adanın diğer iki sakini olan Vasili ve kaçak yollarla adaya tekrar dönen Lena Papazoğlu ise mekânın eski yerleşimcileridir. Böylece serinin ilk kitabında mekânın yeniden üretimi sınırlı sayıda insan ile

gerçekleşir.

Karınca Adası'na yerleşimlerin yoğun bir şekilde yaşanması serinin ikinci kitabı Karıncanın Su İçtiği romanında gerçekleşir. Yunanistan'da yaşarken mübadeleye tabi tutulan Hüsmen, karısı Sabiha ve altı kızı adaya yerleşir. Hüsmen birini seçmek için hemen hemen hepsinin kapıları açık bırakılan evleri dolaşır. Günlerce süren araştırmalardan sonra bir ev beğenir. "İşte bu ev" (Kemal, 2013, s. 74). Böylece terk edilen bir ev daha mekânın yeniden üretimine katılır.

Hüsmen ve ailesinin adaya yerleşmesinden kısa bir süre sonra kalabalık bir göçmen grubu gelir. Gelenler aç ve yorgun düşmüşlerdir. Onlar için yemekler pişirilir. Yemeklerin taşınacağı ve servis edileceği tabaklara ihtiyaç duyulur. Bu sorunu çözmek için boş evlerin mutfaklarına girilir. "Sırtında şangırdayan dolu bir çuvala Sabiha karşı evin köşesini döndü, arkasına da çocuklar, ellerinde de birer ikişer kalaylı sahan, su tası, sürahiler taşıyorlardı" (Kemal, 2013, s. 79). Bu durumla birlikte Rumlardan geriye kalan mutfak eşyalarının bir kısmı yeniden üretime dâhil edilmiş olur.

Adaya yerleşen kalabalık grubun dinlenmesi için birçok odaya sahip boş bir konak tahsis edilir. Fakat konakta yeteri kadar yatak bulunmaz. Bir kez daha insandan yoksun evlere koşulur. Yataklar, yorganlar, yastıklar getirilir. Tüm bunlar yaşanırken Karınca Adası'na yerleşen insanların dayanışma ruhu mekânın yeniden üretimine olumlu etki yapar. "Göç eden insanların yeni yaşamı kabullenmeleri ve aidiyet duygularının gelişimi için sahiplenici bir çevre ile karşılaşmaları yaşadıkları moral çöküntüsüyle başa çıkmayı kolaylaştırır" (Sayıl vd, 2000, s. 30).

Yatağa, yorgana ihtiyaç duyan insanların dört aileden oluştuğu anlaşılır. Poyraz Musa, onlara diledikleri evleri seçme hakkı tanır. "Nişancı Reis, evleri sen onlarla birlikte seçeceksin, herkes beğendiği eve girsin. Sonra da gider seninle tapuları alırsın" (Kemal, 2013, s. 110).

Adaya yerleşimler devam ederken ibadet etme ihtiyacı ortaya çıkar. İnançsal bağlamda mekânın yeniden üretimine ihtiyaç duyanlardan biri Nişancı Veli'dir. Nişancı Veli, sabah namazını kılmak için sahile iner. Temiz bir yer bulur. Kiblenin yönünü tayin ettikten sonra namaza durur. "Ayak basmamış bir yer buldu, kibleyi şavulladı, namaza durdu" (Kemal, 2013, s. 84). Nişancı Veli'nin İslami inanç dairesine göre ibadet etmesi, mekânın inançsal bağlamda yeni bir üretim biçimine ihtiyaç duyduğunu gösterir. "Göçle birlikte insanların kültürel alışkanlıkları, gündelik hayatları, gelenek ve görenekleri, anlam ve semboller dünyaları, dini ve etnik kimlikleri de taşınmış olur" (Bauman, 2018, akt. Demir, 2022, s. 107). Nişancı Veli adaya yerleşmeye karar verir. Kısa süre içinde duvarları resimlerle dolu bir eve yerleşir.

Nişancı Veli'den sonra adaya yerleşen kişi Baytar Cemil olur. Poyraz Musa'nın silah arkadaşıdır. Ona sunulan iki katlı küçük evi beğenir. Kasabadan satın aldığı eşyalarla evi donatır.

Adaya yerleşenlerin adaptasyon süreçleri devam ederken öte yandan yeni yerleşimciler gelmeye devan eder. Bunlardan biri Musa Kazım Efendi'dir. Göçten kaynaklı en büyük varoluşsal tükenişi yaşayanlardan biridir. Musa Kazım Efendi'nin Girit'e döneceğine olan inancı büyüktür. Bu nedenle ilk başlarda eşyasını açmaz. Fakat Poyraz Musa ve Vasili'nin ilgilerini ve yardımlarını gördüğünde Karınca Adası'na yerleşmeye karar verir. "Mübadeleye tabi tutulan Müslüman Türkler başlarda zorluklarla karşılaşmalarına rağmen sonradan adapte olup, kültürel homojenleşmeye dâhil olurlar" (Boyraz, 2016, s. 2737). Musa Kazım Efendi'nin eşyaları da mekâna yeni bir özellik katar. Eşyaları arasında üç tane çok güzel servi ağacından işlemeli sandık bulunur. "Böyle sandıklar ancak saraylarda olabilirdi" (Kemal, 2013, s. 186).

Musa Kazım Efendi uygun bir ev seçmek için konutları dolaştığında Rum kültüründen geriye kalan süslerle karşılaşır. "Yukarı çıktılar. Evin içi çok güzeldi. Mavi bir dağ, dağın önünde bir ceren resmi vardı ocaklığın üstünde. Oymalı dolaplar, pencere kapakları, oya gibi işlenmiş tavan, cilalanmış tahta merdivenler, taban tahtaları..." (Kemal, 2013, s. 225). Musa Kazım Efendi evi beğenir; yerleşmeye karar verir.

Musa Kazım Efendi'nin yaşam biçimi Anadolu kültürüyle benzerdir. Bu nedenle ev eşyalarının inançsal ve kültürel özellikleri mekânın yeniden üretimine katkı sunar. Poyraz Musa'nın, Mustafa Kazım Efendi'nin evini ziyaret etmesiyle eşya tercihi gözler önüne serilir. "Nesibe, yere bir hasır serdi, üstüne bir döşek, uzun, her iki ucu da dantelli iki yastık attı döşegün üstüne. Pencerelere de sakız gibi uçları dantelli, köşelerine mor menekşe işlenmiş perdeler asılmıştı. Eşikte ayakkabılarını çıkarıp geldiler, döşeğe oturdular" (Kemal, 2013, s. 225). Musa Kazım Efendi, kültürel yaşam kodlarını barındıran eşyaların yanı sıra sonradan modern eşyalar da satın alır.

Serinin üçüncü kitabı Tanyeri Horozları'nda da adaya yerleşimler devam eder. Adaya yerleşenlerin içinde kültürel farkındalık yaratanlardan biri de Hançerli Efe'dir. Giyim kuşamı efelere özgüdür. "Çizgili ipek mintanı, dizleme çorabı, dizine kadar inen yanları işlemeli şalvarı, renk renk çiçeklerle donatılmış mor fesiyle, kırmızı kuşağının altına sokulmuş çift ağızlı hançeri vardı" (Kemal, 2014, s. 90). Hançerli Efe'nin giyim kuşamı mekânın yeni imajına katkı sunar.

Adaya yerleşenlerin arasında dikkat çekici şahıslardan biri de Hasan'dır. Hasan asker kaçağı olduğu için uzun bir süre gizli yaşar. Poyraz Musa'nın yardımıyla savaş gazisi olarak kayda geçirilir. Mal müdürü Abdül Vahap Bey, Hasan'a güzel bir ev seçme imkânı sunar. "Şimdi ona bir ev vereceğim ki, işaretli. Hangi ev olduğunu yazmayacağım. Evin en güzelini Baytar Beyle arkadaşları seçsinler" (Kemal, 2014, s. 150). Tapu işlemleri yapıldıktan sonra ev için eşya satın alınır. Ada sakinleri onları iskelede

karşılar. Eşyalar, Hasan için seçilen eve taşınır. “Evlerin arasına daldılar, çok ev gördüler, Hasanın da, hepsinin de beğendiği evi seçtiler” (Kemal, 2014, s. 154).

Yerleşimciler adadaki fiziksel ve sosyal koşullarını normalleştirmeye devam ederken, günün birinde başkaları gelir. Elleri tapuları vardır. Kendilerine verilen evleri gördüklerinde mutluluktan nutukları tutulur. “Adaya sığınanlar önce bu saray gibi evlere şaşılar. Bu evler onlara mı verilmişti. Bir türlü inanamıyorlardı” (Kemal, 2014, s. 326).

Son gelenlerin içinde dikkat çekici bir çift vardır. Bunlar Kerim ve Peri’dir. Satın aldıkları evi eşyalarla döşerler. “Kerim’in evinde Isparta halıları, kadife koltuklar, ceviz masalar, duvarlarda resimler, bir de borulu bir gramafon vardı” (Kemal, 2014, s. 406). Kerim ve Peri’nin şahsında cinayet işleme fikri de mekânın yeniden üretimi bakımından ilk kez gelişir. Fakat gelişen bazı durumlardan dolayı Poyraz Musa’yı öldürmekten vazgeçerler.

Serinin dördüncü romanı Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında Karınca Adası’ndaki yerleşim süreçleri sona erer. İnsanların mekâna entegrasyonu büyük oranda tamamlanır. Farklı sosyokültürel çevrelerden gelen insanlar ortak bir yaşamın etrafında birleşmiş olurlar. Hayat normale döner. Böylece mekânın yeniden üretimi süreci genel hatlarıyla tamamlanmış olur. Adaya dair yaşamın tüm bileşenlerini kapsayan yeni bir hafıza oluşur. Bu taze hafıza toplumsal hassasiyetlerin çoğalmasıyla genişler. “Mekân, insanları bir araya getirdiği ve zaman içinde orada yaşayanların ortak bir değeri olduğu için cemaatsel ilişkiler barındırmaktadır” (Alver, 2010, s. 21).

Bir Ada Hikâyesi dörtlemesinde mekânsal anlamda evlerin yeniden kullanılmasının yanı sıra toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlamak için başka üretim şekilleri de gelişir.

Tarımsal ve Hayvansal Emeğin Yeniden Üretimi

Karınca Adası’nın bir başka potansiyeli de tarımsal ve hayvansal üretimlerdir. Rumlar giderken toprağı tımarlı bırakırlar. Bağları üzüm vermeye hazır hale getirirler. Yine adanın bir başka yerinde bal üretimi yaparlar. Onlar gittikten sonra bağlar, bahçeler, bal kovanları yeni yerleşimcilere kalır.

Bal kovanlarının yeniden üretimine destek sunanlardan biri Dengbej Uso’dur. Poyraz Musa’nın ricasıyla bal kovanlarının bakımını üstlenir. Böylece hayvansal emeğin yeniden üretimine katkı sunmuş olur.

Yaz mevsimi geldiğinde, Karınca Adası’nın bahçelerindeki meyveler büyür. Ağaçların dallarında, yemekle bitmeyecek kadar çok meyve vardır. İlk olarak şeftaliler olgunlaşır. Yeni yerleşimciler şeftali ağaçlarının ada halkının ortak üretimi olduğu konusunda anlaşılır ve satmaya karar verirler. Tüccar Şükrü Efendi ile anlaşma sağlanır. Bu alışveriş Şükrü Efendi’yi memnun eder. “Ben onların bütün meyvelerini alır, değerlendiririm. Onlara çok para kazandırırım” (Kemal, 2013, s. 256). Şeftalilerden bir süre sonra incirler olgunlaşır. Şükrü Efendi bu defa incirleri toplamak için adaya gelir. Elde edilen paralar isteyen aileler arasında pay edilir. Adanın bir başka zenginliği olan zeytin ve bal da zamanı geldiğinde satışa sunulur.

Toprağın Yeniden Üretimi

Karınca Adası’nda, doğa insan ilişkisi de yeniden üretilir. Yeni yerleşenler adanın var olan tarımsal potansiyelinin yanında toprağı yeni katkı sunmak isterler. Bundan dolayı gidenlerden sonra ilk tohumlar ekilir. Poyraz Musa, sellerin getirip koyağın ağzına yığıldığı bir miktar milli toprağı evin bahçesine taşır. Anakaradan getirdiği biber, kabak, patlıcan ve çiçek tohumlarını eker. Toprağı karmak, yarmak ve açmak için gereken aletleri kasabadan temin eder. “Bu adada bir insana çok şey gerekiyor. Çapalar, kürekler, testere, balta, orak, çok şey, çok şey” (Kemal, 1998, s. 282). Poyraz Musa’nın satın alıp adaya getirdiği tarım aletleri, toprağın yeniden işlemesine katkı sunar.

Evcil Hayvanların Yeniden Üretimi

Karınca Adası’nın insanları mübadeleye tabi tutuldukları zaman başlarının çaresine bakamayacak evcil hayvanlar ana karaya taşınır. Bu nedenle ilk başlarda adada Vasili’nin kedisinden başka evcil hayvan bulunmaz. Yeni yerleşimcilerin giderek çoğalması bir kısım yaşamsal ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olur. Bazı hastalıklarla mücadele için süte ihtiyaç duyulur. Lena Ana, üç keçi ve bir tekenin adaya getirilmesini ister. Keçilerden elde edilecek süt soğuk algınlığından kaynaklı hastalıkların tedavisinde kullanılacaktır. Lena Ana’nın isteği keçiler ve teke adaya getirilir.

Keçilerden sonra adaya horozlar getirilir. Anadolu göçmenlerinin beraberlerinde getirdikleri horozlar, tan vaktinde ötmeye başlarlar. Ada sakinleri horozların ötmesi ile yeni sesler duymanın neşesini yaşarlar. İnsanların içini mutluluk kaplar. Gelecek günlere dair umutlarının büyümesine neden olur. “Bunlar bizim adaya geldiler, adaya uğur getirecekler. Bunların sesini denizdeyken dinleyeceksin, adamı kanatlarının üstüne alır, cennette dolaştırıp getirirler” (Kemal, 2014, s. 385).

Yeni Açılan İşyerleri Bakımından Mekânın Yeniden Üretimi

Şerife Hatun adaya yerleşirken kilim dokuma tezgâhını yanında getirir. Tezgâh bahçeye kurulur. “İşte şuraya, şu ağacın altına. Kış gelinceye kadar burada çalışırım” (Kemal, 2013, s. 332). Dengbej Uso adada yaşayan kadınlara birer kirmen yapar. Kadınlar eğirdikleri yünü iplik haline getirirler. İpler Kadri Kaptan’ın bulup getirdiği kazanda kaynatılır. Farklı renkler almaları sağlanır. Böylece Şerife Hatun’un dokuyacağı kilimler için ipler hazırlanmış olur. Dokunan kilimlerin büyük çoğunluğu çevredeki adalarda satışa sunulur.

Karınca Adası’nda ticari yönden sayılacak bir başka gelişme de malulen emekli olan iki zabıt doktorun adaya yerleşmesiyle yaşanır. Doktorlar halkın sağlığı açısından mekânın yeniden üretimine katkı sunarlar. Salman Sami ve Halil Rifat adındaki doktorlar Çanakkale savaşı sürerken hastaneye dönüştürülen kilisede yaralılarla ilgilenmişlerdir. Adaya gelirken eşyalarını birlikte getirirler. “Bir tekne dolusu öteberileri var” (Kemal 2013, s. 472).

Zabıt doktorlar sadece evlere yerleşmekle kalmazlar. Hastaları tedavi edecekleri bir yer arayışına girerler. Denize yakın en baştaki dükkânı seçerler. Dükkânın kepengi açıldığında hayal ettikleri dekor ile karşı karşıya kalırlar. “İçerisi pırıl pırıldı, ortada uzun bir masa, daha dün cilalanmış gibi. Beş de sandalye, onlar da masa gibiydi. Dört de maroken koltuk. İçeriye girdiler. Raflar da dün cilalanmış gibiydi” (Kemal, 2013, s. 496). Zabıt doktorlar, bitişikteki dükkânı da ameliyathane olarak kullanmak isterler. Dükkânın kepengi açıldığında gördükleri manzara ilki kadar sevindiricidir. “Burada da cilalanmış büyük bir masa, masanın üstünde hokka, kalemler, üst üste yığılmış, deri kaplı defterler, ciltli, kalın birkaç kitap” (Kemal, 2013, s. 498) bulunur. Böylece adada evler dışında kamusal alanda hizmet verecek ilk mekân üretilmiş olur.

Adadaki ikinci iş yeri Arsen Serdiyan tarafından açılır. Arsen daha önce savaşta yaralanmış, Karınca Adası’nda bir süre hastane olarak kullanılan kilisede tedavi görmüştür. “Eliyle yıkılmış kiliseyi gösterdi, ‘işte bu kiliseyi harpte hastane yapmışlardı. Allah razı olsun beni burada doktorlar iyileştirdi’” (Kemal, 2014, s. 177). Arsen Usta askerde tüfekçibaşıdır. Terhis olduktan sonar bir türlü aklından çıkaramadığı Karınca Adası’na yerleşmeye karar verir. Günün birinde satın aldığı evin tapusuyla birlikte adaya gelir. Vasili, satın aldığı evi bulması için Arsen Usta’ya yardımcı olur. Kayıktan indirilen eşyalar arasında “bir eve ne gerekiyorsa hemen hemen hepsi çıkar” (Kemal, 2014, s. 178). Ada halkı el birliğiyle eşyaları Arsen Usta’nın evine taşırlar. Arsen Usta’nın mekânın yeniden üretimine bir başka etkisi ise demirci ustası olmasıdır. Karınca Adası’ndaki boş dükkânları inceler. Çekiş seslerinin kimseyi rahatsız etmeyeceği en uzak dükkânı seçer. Deniz ve tarım aletleri üreteceği bir demirci dükkânı açar.

Adada yeniden üretilen bir başka iş yeri de bakkal olur. Günün birinde Karınca Adası’na Salih Efendi adında biri gelir. Poyraz Musa ve Baytar’ın satın aldığı dükkânlardan birini kiralar. İcini gündelik yaşamda ihtiyaç duyulan eşyalarla doldurur. Hazırlıklar tamamlandığında kasabanın ileri gelenlerinin katılımlarıyla bakkalın açılışı yapılır. “Kaymakam, Belediye Başkanı, Kavlakzade Remzi Bey, Askerlik Şubesi Başkanı, Üzeyir Han, Vahap Bey, Tapucu, Hayri Efendi, Cafer” (Kemal, 2014, s. 366) ve daha birçok kişi dükkânın açılışına katılırlar.

Adreslerin Yeniden Üretimi

Karınca Adası’nın evleri yeni yerleşenlerin kullanımına sunulur. Bir yerden bir yere gitmek ya da adres tarif etmek için yeni yerleşimcilerin ev isimleri ya da mekâna bıraktıkları işaretler kullanılır. Bu durum, mekânsal tariflerin değişmesini beraberinde getirir. Eski isimler bellekten silinirken, adresler yeni yerleşimcilerin isimlerine göre yapılır. Baytar, denizden topladığı balıkları yeni tanımlanmış adreslere göre dağıtır. “Baytar, Melek Hatundan Ağâefendiye, oradan doktorların evlerine, oradan da Denbej Usoya, livalardaki balıklar bitinceye kadar ev ev dolaşarak balıkları dağıttı” (Kemal, 2014, s. 139-140). Böylece komşuluklar ve dayanışma mekânın yeni algısı üzerinden üretilir.

Mekânın Eski Hafızasının Silinmesi

Karınca Adası’na yerleşimler sürerken, Kavlakzade Hacı Remzi adında bir tüccar yanına aldığı amelelerle adaya gelir. Rumlardan geriye kalan kiliseyi ve Çorbacıların köşklerini satın aldığını söyler. Bunları yıkarak elde edeceği malzemeleri civar köy, kasaba ve şehirlerde satmayı düşünür. Kavlakzade Hacı Remzi’nin satın aldığı mekânlardan biri de kilisedir. İnanç yerleri ortadan kaldırılırsa orayı terk etmek zorunda kalan Rumların mekâna olan aidiyetlerinin ortadan kalkacağını düşünür. “Onlar geldiklerinde, işte kilisemiz, burası bizim vatanımızdır, diyemesinler, diye” (Kemal, 2013, s. 283). Adanın yeni sakinleri kilisenin yıkımına itiraz etmezler. Çatısı sökülen, eşyaları taşınan kilise harabeye döner.

Ameleler, kiliseden sonra Çorbacıların villalarına yönelirler. Kısa sürede köşkleri yıkarlar. “Çorbacıların köşklarine yürüdüler, biraz sonra da yıkım sesleri ortalığı aldı. Köşklardan öylesine bir gürültü geliyordu ki, sanırdın ki ada bir depremde sarsılıyor. Öğleye doğru motor sesleri yoğunlaştı, yükünü alan tekneler kasabaya, kıyılara yakın illere, kasabalara yüklerini boşaltmaya gidiyorlardı” (Kemal, 2013, s. 298). Kavlakzade Hacı Remzi, adadaki geriye dönük mekânsal hafızanın bir kısmını tahrip eder.

Mekânın Yeniden Üretiminde İçme Suyunun Paylaşımı

Ada nüfusun artmasıyla birlikte temiz suya olan talep artar. Adaya en son yerleşenler daha fazla su almak için karmaşa çıkarırlar. Tartışmalar zor kullanmaya kadar varır. Yeni yerleşimciler yanlarında getirdikleri bakraçları, testileri güç kullanarak doldurmak isterler. Bu durum mekânın yeniden üretimi ile beraber adaya yerleşen ilk yerleşimcileri rahatsız eder. Baytar ve Hüsmen olaya müdahale ederler. Herkesin adil bir şekilde su almalarını sağlarlar. “Su alma işi düzene girdi, kimse kimsenin yerini almaya kalkmadı” (Kemal, 2014, s. 357). Böylece suyun paylaşımı her ailenin ihtiyacını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenir.

Mekânın Yeniden Üretiminde Okul

Adadaki yaşamın yeniden ürettiği bir başka mekân da okul olur. Mevsim sonbahara geldiğinde Karınca Adası’na bir öğretmen gelir. Rumlardan kalma okulu eğitime öğretme uygun hale getirir. “Bu muallim yaman adam, okulu bir donatmış, pir donatmış, elifabalar, defterler, kalemler, yepyeni sıralar, kitaplar, karatahtalar, tebeşirler...” (Kemal, 2014, s. 407). Okul, yeni kurulan Cumhuriyeti anlatacak, Türkçe eğitim verecektir. İlk etapta yüz elli çocuk eğitime başlar.

Mekânın Yeniden Üretiminde Evlilikler

Serinin dördüncü kitabı olan Çıplak Deniz Çıplak Ada romanı daha ziyade sosyal etkileşimlere sahne olur. Bu etkileşimlerin belirgin yönlerinden biri ada insanları arasında yapılan evliliklerdir. Serinin ikinci romanı Karıncanın Su İçtiği’nden başlayarak, bazı insanların arasında gelişen duygular serinin dördüncü romanı Çıplak Deniz Çıplak Ada’da evlilik ritüeline dönüşür. Birlikte yaşama arzusu bazı insanların hayati kararlar almalarını sağlar. İlk nikâh Musa Kazım Efendi ve Melek Hatun arasında kıyılır. “Hoca ‘Allahın emri Peygamberin kavliyle nikâhınızı kıydım,’ dedi” (Kemal, 2012, s. 235). Musa Kazım Efendi ve Melek Hatun’un düğününden sonra sıra kızların evliliklerine gelir. Zehra, adaya yerleştikleri günden beri gönül koyduğu Poyraz Musa ile evlenir. Musa Kazım Efendi’nin diğer kızı Nesibe de sonradan tanıştığı Ali Hüseyin’le evlenir. İki kız kardeşin düğünü Karınca Adası’nda yapılır. “Birkaç gün sonra bütün adadakiler bu işi duyular ve böyle görkemli bir düğün oldu” (Kemal, 2012, s. 255). Düğün üç gün sürer. Böylece mekânın yeniden üretiminin başka bir yönü olarak adada ilk evlilikler gerçekleşmiş olur.

Sonuç

Yaşar Kemal’in Bir Ada Hikâyesi dörtlemesi savaşın sona ermesiyle toplumsal yer değişime neden olan mubadelenin insan bedeninde ve ruhunda açtığı yaraları gözler önüne serer. Yazarın kurguladığı Bir Ada Hikayesi dörtlemesi karşılıklı göç eden halkların birbirinin acılarını anlamaları bakımından empati duygusunu harekete geçirir. Türkiye’den giden Rumlar kadar, Yunanistan’dan gelen Türkler de yaşadıkları olaylardan ötürü büyük üzüntü yaşarlar. Bu nedenle geldikleri yerlerde önceleri tükenmişlik sendromuna kapılırlar. Yeni bir mekâna alışmaları zaman alır.

Yazar, zorunlu göçe tabi tutulan insanların mekânla kurdukları ilişkiyi Karınca Adası’na gelen Türkler üzerinden aktarır. Göçmenlerin maruz kaldıkları organizasyon, demolarizasyon ve yeniden yaşama tutunma süreçleri gözler önüne serilir. Geride bırakılan topraklara dönememenin kesinliği gelinen yerde yeni bir mücadeleyi gerekli kılar. Bundan dolayı yerlerinden edinen göçmenlerin yaşadıkları hayal kırıklığı ve yabancılaşmanın etkisi orta vadede azalır. Zaman içinde geride bıraktıkları toprakların acısını unutmayı değil, onlarla geçinmeyi öğrenirler. Agresif davranışları son bulur. Algılarındaki ev, vatan, coğrafya kavramı değişime uğrar. Hayatın gerçekleri ve bundan dolayı meydana gelen yansımalarından kaynaklanan duygu değişimleri mekânın yeniden üretiminin önünü açar. Zaman içine göçmenlerin mekâna dair aidiyetleri güçlendikçe kendilerini ifade etme arzularının arttığı görülür. Böylece Rumların göçünden sonra bir süre تنها kalan ada, içinde insan faktörünün bulunduğu yaşamı üretir.

İlk yerleşimcilerle birlikte Karınca Adası, yeniden hareket kazanır. Ard arda adaya yerleşen göçmenler kültür ve inanç dünyalarını da beraberlerinde taşırlar. Mekânın yeniden üretimi toplumsal ve kültürel farkındalıklar başta olmak üzere yerleşimcilerin değer yargılarına göre şekillenir. Evlerden, eşyalardan başlayan değişim zaman içinde mekânı terk edenlerden geriye kalan somut ve soyut tüm imkânları etkisi altına alır. Bu durum eski hafızayı geriletmediği gibi yeni bir toplumsal belleğin görünür olmasına neden olur.

Adada yaşamın üretimine dair gelişen süreçlere bakıldığında gidenlerle hesaplaşma duygusu üzerinden ilerlemediği görülür. Karşılıklı mübadeleye tabi tutulan halkların zıt görüşleri olsa da birbirlerini anlamada empati duygusunun ön plana çıktığı söylenebilir. Onların adına başkalarının seçim yaptığı ve karar aldığı gerçeği birbirlerini anlamalarını sağlar. Yerlerinden edilenler aynı kaderin kurbanları olduklarının bilincindedirler.

Göçmenlerin davranışları, yaşadıkları süreçler ve psikolojileri evrensel tespitlerle özdeşdir. Bu nedenle göç mağdurlarının din, dil, etnisite, cinsiyet ayırımı yapılmaksızın insanlık çatısı altında buluşmaları sağlanır. Öncelikli gündemleri benliklerini onarma çabasıdır.

Romanlarda dikkat çeken başka bir yön ise yazarın tutumudur. Yazarın tutumu göçmenlerden yanadır. Buna rağmen

anlatıcının ya da roman şahıslarının görüşleri ve itirazları başkaldırıya dönüşmez. İnsanın insana sevgisi ve saygısının yatıştırıcı etkisi ön palan çıkarılır. Göçmenler birbirlerinden güç alırlar.

Romanlarda dayanışma ruhu ve sergilenen paylaşımcı yaşamın sağaltıcı yanı dikkat çekerken buna ağırlık olarak mekânın yeniden üretimi belirgin bir şekilde gelişir. İlham verici doğası, tarımsal alanların ortak kamu mülkiyeti olarak kararlaştırılması mekânı sahiplenmede benimseyici bir etki yaratır.

Bu açıdan bakıldığında mekânın yeniden üretiminin romanların önemli katmanlarından biri olduğu görülür. Ada belirli bir doluluğa ulaştığında kimlik inşası büyük oranda tamamlanır. İnsan ve mekân ilişkisi kolektif kimlik üzerinden yeniden kurgulanır. Adadaki evler, sokaklar, kıyılar ve iş yerleri yeni yerleşimcileri imleyen kavramlar ya da isimler üzerinden tarif edilir. Karınca Adası'nda bir yaşam için gerekli her şey yerine oturduğunda mekân insanın kendini onardığı bir alana dönüşür. Mekânın verdiği güven gelecek tasarımı sağlayan yeni mutluluklara, yeni heyecanlara ve yeni imkânlara kapı aralar. Bir Ada Hikâyesi dörtlemesinin önemli başarılarından biri ise olaylara sanatın objektif penceresinden bakmasıdır.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Yazar, bu çalışmanın hazırlanması, yazımı, analizi veya değerlendirilmesi aşamalarında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanmadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: The author declared that no artificial intelligence tools were used at any stage of the preparation, writing, analysis, or evaluation of this study.

Kaynaklar

- Akkayan, T. (1979). *Göç ve değişme*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Altan, İ. (1993). Mimarlıkta mekân kavramı. *Psikoloji Çalışmaları*, (19), 75–88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100137>
- Alver, K. (2010). *Steril hayatlar*. Hece Yayınları.
- Asiliskender, B. (2004). Kimlik, mekân ve yer deneyimi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 7(14), 73–94.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Aytaç, G. (2012). Edebiyatı "göç". İçinde M. Turan (Yay. haz.), *Göç, kimlik ve edebiyat* (ss. 17–22). Kibatek Derneği Yayınları.
- Bilgi, L. (2019). Kimlik romanında Ortodoks Karamanlıların göç dramı. İçinde L. Bilgi (Yay. haz.), *Göç ve kimlik* (ss. 124–148). Nida Akademi.
- Boyras, B. (2016). 1923 Yunanistan–Türkiye nüfus mübadelesi, millileştirme politikaları ve güncellenen Türk resim sanatı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2707–2741. <https://doi.org/10.15869/itobiad.281860>
- Cengiz, S. (2010). Göç, kimlik ve edebiyat. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(3), 185–193.
- Çulha, İ. (2019). Türk Rum mübadelesinde "etabli" sorunu, İstanbul'un sınırları konusundaki anlaşmazlık ve Türkiye'nin izlediği politika. *Tarih ve Günce*, 2(4), 155–202.
- Demir, E. (2022). Orhan Pamuk'un romanlarında göç, kültür ve kimlik ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (73), 100–113. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1082218>
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu* (S. Savran, Çev.). Metis Yayınları.
- Kanter, B. (2017). Yalnızlık ve yabancılaşmanın eşliğinde: *Her Gece Bodrum*. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 102–113. <https://doi.org/10.16990/sobider.3455>
- Kaptan, M. E. (2022). Batı edebiyatında "karnavaldan romana" roman türünün serüveni. *Hars Akademi*, 5(2), 391–408.
- Kemal, Y. (1998). *Fırat suyu kan akıyor baksana*. Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2012). *Çıplak ada çıplak deniz*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, Y. (2013). *Karınca'nın su içtiği*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, Y. (2014). *Tanyeri horozları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Narlı, M. (2002). Romanda zaman ve mekân kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 91–106. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/864480>
- Önder, A. (2018). Bir ada hikâyesinde tarih ve bellek. *Turkish Studies Language/Literature*, 13(20), 591–605. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14047>
- Sayıl, İ., Berksun, E. O., Palabıykoğlu, R., Devrimci-Özgüven, H., Soykan, Ç., & Haran, S. (2000). *Kriz ve krize müdahale*. Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). İki tarihsel eski kavram, bir sosyo-kültürel yeni kimlik: Mübadele nedir, mübadiller kimlerdir? *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180(180), 49–83. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200499>

- Şeker, A. (2020). Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi*'nde iyi bir toplum arayışının sosyokültürel temelleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(1), 213–225.
- Tan, C. (2013). *Hasret*. Doğan Kitap.
- Tevfik, İ. (2014). *İnsan ve mekân yüzüyle mübadele: 1923'ten bugüne zorunlu göç*. İnkılap Kitabevi.
- Tekin, M. (2020). *Roman sanatı 1*. Ötüken Yayınları.
- Tümtaş, M. S., & Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1347–1359.
- Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek* (R. G. Ögdül, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Structured Abstract

Yaşar Kemal's Bir Ada Hikâyesi (A Tale of an Island) tetralogy narrates the population exchange years. At the end of the war, a peace treaty is signed between Türkiye and Greece. According to the agreement, Greeks living in Türkiye are to be resettled in Greece and Turks living in Greece are to be relocated to Anatolia. At the beginning of the first novel in the series, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana (Look, the Euphrates is Flowing Red), the Greeks have already left Karınca (Ant) Island. All immovable properties left behind are transferred to the state treasury. Houses, gardens, mills, churches and mansions are to be given to immigrants arriving from Greece or Anatolia. However, no one comes at first. Karınca Island remains silent for a long time. Upon the suggestion of the local property registrar, some come to inspect the island, but they find it too remote and distant from the mainland and thus, from life itself. They decide against settling and return. Amid these comings and goings, the first person to show the will to live on Karınca Island is Poyraz Musa. Upon his arrival, he cannot believe his eyes. He finds neat, tidy homes that still retain the warmth of recent human presence and for a moment, he thinks he is dreaming. His curiosity leads him to explore many houses. Among them, he takes a liking to the house of Çorbacı Manolis. He goes to the town and purchases the house from the state treasury for a small amount. Along with the house, he also registers ownership of a flour mill on the island. Thus, Poyraz Musa becomes the first to revive production in this long-idle place.

In the first book, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Karınca Island also becomes a scene of conflict between the old and the new. Vasili, a Greek who hides on the island after the exchange, decides to kill the first person who tries to settle there. He follows Poyraz Musa for a long time, looking for an opportunity to strike. However, the opposite occurs. One day, Poyraz Musa's boat capsizes while he is fishing, and Vasili rescues him from drowning. Their enmity turns into friendship and Vasili ceases to obstruct the island's regeneration.

Following Poyraz Musa, the next settlers are Şeyhmus Ağa and Şerife Hatun, immigrants from Anatolia. They arrive with the deed to a house they purchased. Vasili helps them find the house. Şerife Hatun brings along a kilim weaving loom and begins to contribute to the island's regeneration from a different perspective by weaving rugs. Another newcomer in the first book is Kadri Kaptan and his mother, Melek Hatun. They settle in the two-story, eggplant-purple house that once belonged to Ketî Sotiri.

In the second book, Karıncanın Su İçtiği (The Ant Drinks Water), migration to the island increases. Both Anatolian and Greek immigrants arrive in succession. Some newcomers do not choose where they will live, while others spend days visiting empty houses before deciding. Most of them arrive exhausted hungry and destitute, leading to new needs. Household items such as beds and kitchenware are brought from vacant houses. While spatial production continues, events also unfold that lead to the erasure of the past. A merchant named Kavlakzade Hacı Remzi demolishes the church and the mansions of the Çorbacı family to sell construction materials. This contributes to the formation of a new spatial memory.

As all this takes place, the seasons turn to summer. The peaches, figs, pomegranates and grapes in the gardens left by the Greeks begin to ripen one after another. A deal is made with a broker named Şükrü Efendi to sell the produce. The income is distributed among the families according to the size of their households. The beehives left behind also produce honey when the time comes. That, too is sold, and a portion of the income is used for the island's shared spaces.

With the arrival of two retired military doctors, the island's first public service workplace opens. The doctors open two of the remaining shops, one as a clinic and the other as an operating room. Shortly after, an Armenian citizen named Arsen Serdiyan settles on the island. He had served as a master of arms in the military. He opens a smithy to produce marine equipment in one of the vacant shops. The island's third public service facility is opened by Salih Efendi, who becomes Karınca Island's first grocer. As life reaches a certain level of normalcy, other needs emerge. Goat milk is required for various ailments. Three goats and one buck are brought in, marking the first domesticated animals on the island since the Greeks left. The second domesticated animals brought to the island are roosters, which come with the Anatolian immigrants. Their crowing at dawn has a healing effect on the island's inhabitants.

By the final novel of the series, Çıplak Deniz Çıplak Ada (Naked Sea, Naked Island), the spatial production is complete. The school is reorganized for the education of children. Addresses are now described based on the names of the new settlers. Integration among the diverse islanders matures. The final phase of spatial regeneration in the fourth book is marked by weddings. For the first time since the Greeks' departure, the island hosts weddings: Musa Kazım Efendi and Melek Hatun, Poyraz Musa and Zehra and Ali Hüseyin and Nesibe all get married. Thus, after a period of desolation, Karınca Island becomes home once again.

Through the settlement of migrants, life is regenerated on the island with different cultures, beliefs and ways of living. People form new networks of relationships and memories around a shared collective memory.